

Szabó Erzsébet

Epika

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

A tananyagot Dr. Szabó Erzsébet, a Szegedi Tudományegyetem Germán Filológiai Intézetének adjunktusa készítette a Bevezetés az irodalomtudományba és filológiába című kurzus keretein belül.

A tananyag témája: Az epika fogalmának tisztázása, az epikai szövegek műfajkonstituáló jegyeinek meghatározása, jelentésük tisztázása, az elbeszélő és a történet fogalmainak meghatározása. A tananyag célja, hogy a hallgató megismerje az epikai szövegek megkülönböztető jegyeit, elemzésének alapfogalmait, valamint áttekintése legyen az alapvető epikai műfajokról.

Olvasási idő: ca. 50 perc

A tanulás javasolt menete: Nézze át a jelen vázlatot, hogy áttekintést nyerjen a teljes tananyagról, végezze el a javasolt feladatokat, majd hallgassa meg a csatolt mp4-fájlokban levő hanganyagot. Ezután tekintse át az itt felsorolt fogalmakat. Végül oldja meg a tanulás eredményességét tesztelő feladatsort.

Tartalom

Az epikai szövegek műfajkonstituáló jegyei
Közvetítettség
Az elbeszélők típusai
Történetábrázolás
Az epikai szövegek elemzésének kategóriái
Az epikai műfajok tipologizálási lehetőségei
Irodalom
Ellenőrző feladatsor

Feladat: Ismételje át a középiskolában tanult epikai műfajokat az alábbi feladat segítségével:
<https://learningapps.org/16380179>

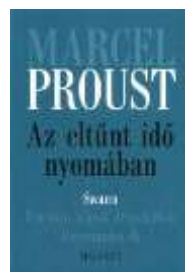
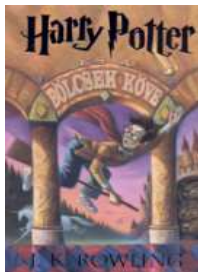
Az epikai szövegek műfajkonstituáló jegyei

Az epika a három műnem egyike.

Míg a líra meghatározása esetében számos különböző elmélet létezik, addig a kutatók között már a 18. század óta konszenzus van arra nézve, hogy mi tekinthető epikai szövegnek, azaz melyek azok a jegyek, amelyek alapján egy irodalmi szöveg az epikai szövegek osztályába sorolható.

A tanulmányok két megkülönböztető jegyet emelnek ki: a **történetábrázolást** és a **közvetítettséget**.

Egyrészt azt állítják, hogy az epikai szövegek történetet ábrázolnak. Másrészt hangsúlyozzák, hogy a történetet egy fikcionális elbeszélő közvetíti az olvasónak.

Az epikai művek közvetítettsége

FAKTUÁLIS ELBESZÉLÉS	FIKCIONÁLIS ELBESZÉLÉS
A valós világra referál, azaz a világunk dolgaira utal.	Egy fikcionális világra referál.
A történet a szerző kijelentése.	A történet közvetített: nem a szerző, hanem a szerző által alkotott elbeszélő kijelentése.
Szerző = elbeszélő	Szerző ≠ elbeszélő
Alapstruktúrája: Kommunikációs struktúra. 1 szinten zajlik	Alapstruktúrája: Kommunikált kommunikáció: 2 szinten zajlik
A valós szerző és a valós olvasó között fennálló kommunikációs szituáció.	A valós szerző és a valós olvasó közötti valós kommunikációs szituációba beágyazódik egy fikcionális kommunikáció, amely a fiktív elbeszélő és a fiktív olvasó között zajlik:

Az elbeszélő

A történet közvetítőjét **elbeszélőnek**, vagy idegen szóval **narrátornak** nevezzük (lat. narrare, elmond, elbeszél).

1. Az elbeszélő egy fikcionális instancia, amely nem azonos a valós szerzővel.
2. Egy szerzői konstruktum, vagyis a szerző által kitalált, általa megalkotott entitás. Nem kötik az ember természetes fizikai és szellemi korlátai.

Az elbeszélő típusai.

A hagyományos felosztás

Ez a koncepció a beszédmód alapján két elbeszélőt különböztet meg.

Az ő elbeszélő = ő formát használó elbeszélő. Harmadik személyben beszél a szereplőkről, a cselekedeteikről, a gondolataikról, így meséli el a történetüket. Ő maga nem jelenik meg a szövegben, nem utal magára, nem közöl magáról semmit. Mindentudó (omnipotens), mindenütt jelen lévő (omniprezens).

Példa:

Franz Kafka: Az átváltozás

Amikor egy reggel Gregor Samsa nyugtalan álmából felébredt, szörnyű féreggé változva találta magát ágyában. Páncélszerűen kemény hátán feküdt, és ha kissé fölemelte a fejét, meglátta domború, barna, ív alakú, kemény szelvényekkel ívelt hasát, amelyen alig maradt már meg végleg lecsúszni készülő paplana. Számtalan, testének egyéb méreteihez képest siralmasan vékony lába tehetetlenül kapálódzott szeme előtt.
"Mi történt velem?" - gondolta. Nem álmodott. Szobája, e szabályos, csak kissé szűk emberi szoba, békésen terült el a jól ismert négy fal között. Az asztalon kicsomagolt posztóminta-gyűjtemény hevert szanaszét - Samsa utazó ügynök volt -, fölötte pedig ott lógott a kép, amelyet nemrég vágott ki egy képes folyóiratból, és foglalt csinos, aranyozott keretbe. (...)

3. Az irodalomtudomány az elbeszélőt tekinti a szöveg forrásának, azaz a szöveg kijelentőjének, lényegében tehát egy kijelentő instanciának. A szerző a történetábrázoló szöveget nem a saját kijelentéseként, hanem az elbeszélő kijelentéseiként alkotja meg.

Az én elbeszélő = én-formát/vagy mi-formát használó elbeszélő. Színre lép, megjelenik a szövegben, beszél magáról, az elbeszélteket a saját perspektíváján keresztül szűri meg. Rendelkezik külső és belső tulajdonságokkal.

Példa:

Füst Milán: Feleségem története. Störr kapitány feljegyzései

Hogy a feleségem megcsal, régen sejtettem. De hogy evvel... Hat láb és egy hüvelyk magas ember vagyok s kétszázötz font, tehát valóságos óriás, ahogy mondani szokták, ha ráköpök erre, meghal.

Így gondolkodtam Dedin úrról eleinte. De nem is itt kell kezdenem. Hát hiába, még most is csupa indulat vagyok, ha rá gondolok.

Voltaképp rosszul tettem, hogy megházasodtam, tudom. Már azért is, mert eladdig nem sok közöm volt a nőkhöz, hideg természet voltam. Ha visszatekintek korai ifjúságomra, érdemleges történetem szerelem dolgában alig több, mint a következő: Tizenhárom éves lehettem, mikor egy parkban álldögáltam a hollandiai Sneek városában, Friesland közelében, akkor ott laktunk. (...)

Feladat: Oldja meg az alábbi feladatot, azonosítsa, milyen elbeszélőről van szó:

<https://learningapps.org/17213934>

Feladat: Gondolkodjon el azon, hogy melyik elbeszélőtől olvas szívesebben történeteket? Miért?

Genette kritikája

Gerard Genette francia strukturalista narratológus a 70-es években két nagyhatású írásában foglalkozik az elbeszélő kérdésével: A *Discours du récit* és a *Novueu discours de récit* című műveiben.

Genette két dolog miatt kritizálja és veti el a hagyományos elbeszélő-tipológiát.

Egyrészt amiatt, mert úgy véli, hogy a **megnevezések pontatlanok** és zavart keltőek. Valójában az ő-elbeszélőnek nevezett elbeszélő is egy én-elbeszélő. Csak annyiban tér el az én-elbeszélőtől, hogy nem nevezi meg magát a szövegben, hanem folyamatosan másokról beszél. **Csak én-elbeszélő létezik**, és a hagyományos fogalmak ezt elfedik.

Másrészt kifogásolja, hogy a hagyományos elbeszélő-fogalmakkal nem írhatjuk le az irodalmi művek elbeszélőinek két lényeges tulajdonságát. Azt, hogy egy történetben több elbeszélő is felléphet, és **a történet szereplői is elbeszélhetnek egy-egy történetet**. Valamint hogy különbség van aközött, ha egy elbeszélő a **saját történetét** vagy valaki **másnak a történetét** meséli el.

Genette elbeszélő-típusai

Genette új fogalmakat vezet be az elbeszélők leírására:

Az alapján, hogy az elbeszélő melyik **narratív szinten** helyezkedik el, megkülönböztet:

- extradiegetikus vagy elsőfokú elbeszélőt;
- intradiegetikus vagy másodfokú elbeszélőt;
- metadiegetikus vagy harmadfokú elbeszélőt.
- metametadiegetikus vagy negyedfokú elbeszélőt

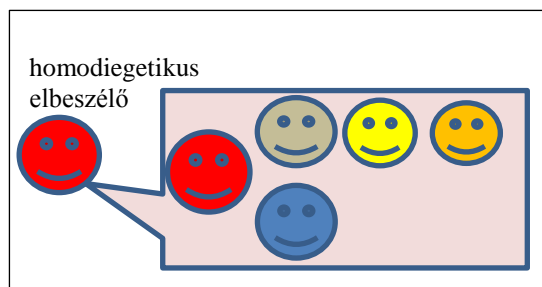
és így tovább.

Az alapján, hogy az elbeszélő **részt vesz-e az általa elbeszelt történetben**, vagy sem, megkülönböztet:

- heterodiegetikus,
- homodiegetikus
- autodiegetikus elbeszélőt:

Az elbeszélők ez alapján a két szempontrendszer alapján jellemezhetők:

Például Franz Kafka *Az átváltozás* című elbeszélésének elbeszélője extradiegetikus-heterodiegetikus elbeszélő: az első szinten helyezkedik el és nem része a történetnek, amit elbeszél.

Megbízható és megbízhatatlan elbeszélő

A harmadik tipológia a megbízhatóság szerint csoportosítja az elbeszélőket és különbséget tesz megbízható és megbízhatatlan elbeszélők között.

Ez fontos különbség, mivel teljesen másképp olvasunk egy történetet, ha a mesélőjében megbízunk, mint mikor nem.

A tipológiát **Wayne C. Booth**, amerikai teoretikus alkotta meg a 60-as években.

A jelenleg elfogadott elképzelések szerint **megbízható elbeszélő** szavaiban nem kételkedünk. El tudja látni a narrátor három funkcióját: a tudósítást, az értékelést és az értelmezést.

A **megbízhatatlan elbeszélő** vagy félretudósít, vagy félreértelmez vagy félrevezetően értékkel, vagy alultudósít, alulértelmez vagy alulértékel. A megbízhatatlanságnak vannak azonosítható textuális ismertetőjegyei. Azonosítása azonban függ az olvasótól is.

Példa megbízhatatlan elbeszélőre, megbízhatatlanságra utaló jegyek

Edgar Allan Poe: Áruló szív

Ó, igen! Ideges - **nagyon, rettenetesen ideges** voltam és vagyok is; de **mért akarjátok mindenáron rám bizonyítani, hogy őrült vagyok?** A betegség érzékeimet még megélesítette... nem ölte meg... nem tompította el. Kivált a hallás érzéke lett éles. Égen és földön minden neszt hallottam. És sokat hallottam a pokolból is. Hogy lennék hát őrült? Hallgassatok rám! És figyeljétek meg, milyen józanul... milyen nyugodtan tudom elbeszélni az egész históriát.

Lehetetlen megmondani, hogyan támadt az első gondolat agyamban: de amint egyszer megfogant, kísértett éjjel-nappal. Céloom nem volt vele. Harag nem volt bennem. Szerettem az öreget. Sose bántott. Sohase sértett meg. Pénzére nem vágytam. Talán a szemében lehetett valami! Igen, az volt. Keselyűszeme volt - halványkék, hályogos. Ahányszor rám esett a tekintete, megfagyott bennem a vér; és így fokónként - nagyon lassú átmenetekben - elhatároztam, hogy elveszem az öreg életét, s ezzel megszabadulok a szemétől örökre.

Callouts:

- Az elbeszélő fokozott érzelmi érintettsége
- Mások őrülnek látják: széttartás az elbeszélő önmagáról alkotott leírásai és a szereplők róla alkotott képe között.
- Hallucinációk (kognitív korlátokra utal)
- Irracionalitás, Irracionális következtetés: (Minden neszt hallottam, hogy lennék hát őrült?)
- Rögeszme (Kísértett éjjel-nappal) (kognitív korlátokra utal)
- Irracionalitás, kognitív korlátoltság: keselyűszeme volt -> így/ezért elhatároztam, elveszem az életét.

Mi a történet?

Az epikai művek a történet elbeszélő általi közvetítettsége melletti másik meghatározó jegye a történetábrázolás.

A legismertebb történet-definíció **Gerald Prince** amerikai irodalomteoretikustól származik.

Prince a *Történetgrammatika* című írásában a **minimális történet meghatározására törekszik, azaz azt próbálja meghatározni, hogy** milyen feltételeknek kell teljesülniük minimálisan ahhoz, hogy történetről beszélhessünk.

Prince szerint a történet **tartalmi alapegysége** az esemény.

Az **esemény** egy alany-állítmányi (ún. propozicionális) struktúra (egy mondat). Prince megkülönböztet állapotot kifejező és aktív eseményt.

Úgy véli, hogy ahhoz, hogy **történetről** beszélhessünk, három eseménynek kell egymásra következnie: egy kiinduló eseménynek, amely állapotot fejez ki egy záróeseménynek, amely ugyancsak állapotot fejez ki és egy közbenső aktív eseménynek.

Lényeges továbbá, hogy az egyes állapotokban ugyanakkor az individuumnak kell előfordulnia. A három állapotnak időben egymást kell követnie. A közbenső eseménynek a záró állapot okának kell lennie, valamint a záró állapotnak legalább egy elemében a kiinduló állapot ellentétének kell lennie.

Prince példája: John szegény volt. John keményen dolgozott. John meggazdagodott”.

A történetek leírására szolgáló további terminusok: **történet**

elbeszélés

cselekményséma

Az epikai művek elemzésének alapkategóriái: Idő

Az epikai művek elemzésének egyik fő kategóriája az idő.

A történet időviszonyainak leírásának két alapterminusa az elbeszélt idő és az elbeszélés ideje. **Günther Müller**, német irodalomkritikus vezette be őket az irodalomtudományba.

Az **elbeszélt idő** az az időtartam, amely alatt az elbeszélt történet játszódik.

Az **elbeszélés ideje** az az időtartam, amelyet a történet elbeszélés igénybe vesz.

:

Gérard Genette Az elbeszélés ideje és az elbeszélt idő közötti viszonyt három aspektusból vizsgálja:

Sorrend

Időtartam

Gyakoriság

Az epikai művek elemzésének alapkategóriái: Tér

Az epikai művek cselekményei egy adott térben játszódnak.

A tér megjelenítésének eszköze a **leírás**.

A leírás megszakítja a cselekmény előrehaladását, megszakítja a történéseket. Különböző részletességgel bemutatja a tájat, a természeti vagy épített környezetet.

Az irodalomtudományon belül az epikai művekben ábrázolt tér értelmezésére két nagyobb iskola alakult ki.

a) dokumentarista értelmezés (azonos a mindennapokra jellemző értelmezéssel)

Eszerint az értelmezés szerint az irodalmi szövegek terei a világunkban fellelhetők. A tér önmagát jelenti.

Az álláspont legfőbb problémáját az jelenti, hogy megfosztja az irodalmi szöveget a fikcionalitásától.

Példa rá az irodalomturizmus és a narratív kartográfia.

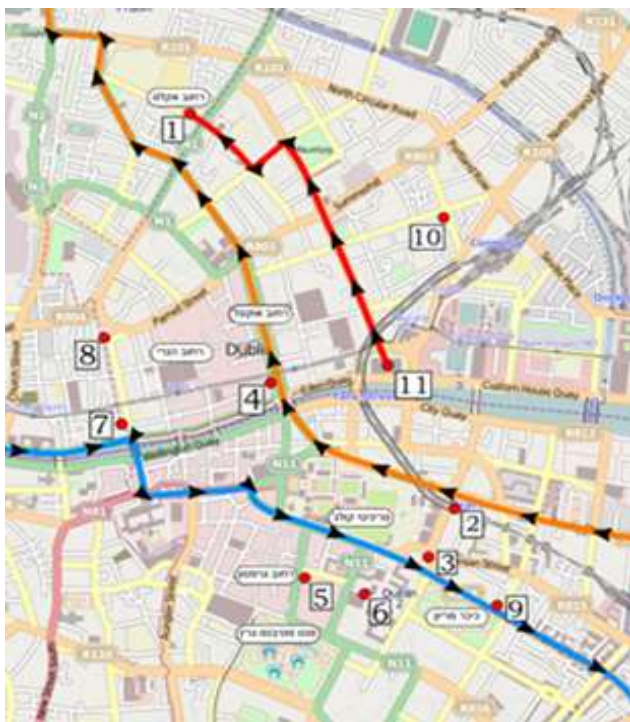
b) fikcionális értelmezés

Eszerint az értelmezés szerint az irodalmi szövegek terei egy fikcionális világ terei.

A tér szimbolikus jelentőséggel bír, a cselekményt, a szereplőket értelmezi.

Példa rá Jurij Lotman térszemantikája.

Feladat: Nézze meg az alábbi utazási oldalt, amely James Joyce *Ulysses* című regénye főszereplőjének útját követi Dublin utcáin: <https://www.travelo.hu/rendezveny/20180102-james-joyce-ulysses-leopold-bloom-dublin-tura-seta-nyomaban.html>

1 Leopold Bloom's home at 7 Eccles Street (Episode 4, Calypso, Episode 17, Ithaca, and Episode 18, Penelope)

2 Post office, Westland Row (Episode 5, Lotus Eaters)

3 Sweny's pharmacy, Lombard Street, Lincoln Place (where Bloom bought soap) (Episode 5, Lotus Eaters)

4 the Freeman's Journal, Prince's Street, off of O'Connell Street (Episode 7, Aeolus) and – not far away – Graham Lemon's candy shop, 49 Lower O'Connell Street, it starts (Episode 8, Lestrygonians) ... (stb.)

[https://www.wikiwand.com/en/Ulysses_\(novel\)](https://www.wikiwand.com/en/Ulysses_(novel))

Az epikai műfajok osztályozása

Az epikai műveket **terjedelem** alapján kis, közepes és nagy epikai művekre szokás tagolni. Kisepeikai mű pl. a fabula, a maxima, a mese;

nagyepikai forma pl. a regény, az útirajz, az útleírás, közepes epikai forma pl., a kisregény, a hosszú elbeszélés.

Főbb terminusok

közvetítettség

faktuális elbeszélés, fikcionális elbeszélés

ő elbeszélő, én elbeszélő

első-, másod-, harmad- negyed stb. fokú elbeszélő

homodiegetikus, heterodiegetikus, autodiegetikus
elbeszélő

megbízható elbeszélő, megbízhatatlan elbeszélő

esemény, minimális történet, történet, szüzsé,

elbeszélés, cselekményséma

elbeszélő idő, elbeszélés ideje

sorrend, időtartam, gyakoriság

dokumentarista és fikcionális térértelmezés

narratív kartográfia

az epikai műfajok osztályozása

Irodalom

Gerard Genette: *Discours de récit* 1972, *Nouveau discours de récit*, 1988.

Moretti, Franco: *Az európai irodalom atlasza*. Helikon 2019/2. 204-232.

Nünning, Ansgar: *Kommunikationsmodell dramatischer, lyrischer und narrativer Texte*. In: Ansgar Nünning (Hrsg.): *Grundbegriffe der Literaturtheorie*. Stuttgart, Weimar: Metzler Verlag 2004.

Prince, Gerard: *A Grammar of Storys*. Berlin: Mouton 1973.

Ryan, Marie-Laure: *Narrative cartography*. In: Kindt & Müller (ed.): *What Is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*. De Gruyter 2003, 333-364.

Orosz Magdolna, Bernáth Árpád: Radek Tünde: *Irodalom, irodalomtudomány, irodalmi szövegelemzés*:
Digitális tananyag.

http://germanistik.elte.hu/irodbev/4fejezet.htm#_Toc147040124

Scheffel, Michael / Martinez, Matias: *Einführung in die Erzähltheorie*. München. Beck 1999.

Tóth Csilla: *A szintézis megkerülhetetlensége: A megbízhatatlan elbeszélő a kulturális-kontextuális narratológia tükrében*. In: Helikon: irodalomtudományi szemle 2014/2, 270-287.

Tanulja meg a főbb szakkifejezéseket. Ezután tekintse át, mit tanult az előadásból és végezze el a csatolt ellenőrző feladatsort az alábbi linken: <https://learningapps.org/display?v=pk8evpd1c21>